

KARAKTERISTIKE I NEKI ASPEKTI POLOŽAJA ŽENE U SRBIJI 1945 –1953.

APSTRAKT: Pored osnovnih pokazatelja o pravnom položaju žene, u radu su prikazane i neke druge karakteristike i osobnosti njenog položaja u prvom razdoblju nakon Drugog svetskog rata, prvenstveno na osnovu dokumentacije masovne ženske organizacije – Antifašističkog fronta žena. Istovremeno, u članku je ukazano i na pojedine aktivnosti ove ženske organizacije.

Položaj žene u Srbiji i Jugoslaviji posle Drugog svetskog rata bio je uslovljen nasleđem patrijarhalnog, agrarnog društva i tradicionalnim moralom, ali i drugačijim političkim prilikama u kojima je proklamovana politika ravnopravnosti žene.

Primaran, ali svakako ne i dovoljan, uslov za transformaciju tradicionalnog položaja žene, bila je promena njenog pravnog statusa, odnosno zakonska regulativa koja ju je po pravima izjednačavala s muškarcem.

Zakonodavno-pravnu osnovu ravnopravnosti žena u Jugoslaviji utemeljio je Ustav FNRJ iz 1946 godine, a dalje su je razradili i proširili drugi zakoni. Najviši i osnovni pravni akt FNRJ je na nivou načela garantovao ravnopravnost ženi. Članom 24 iz glave 5 Ustava to je decidirano rečeno. „Žene su ravnopravne s muškarcima u svim oblastima državnog, privrednog i društveno-političkog života”¹. Ustav, koji po definiciji pruža samo okvir u kojem će se vršiti vlast i označava elementarne ali i nezaobilazne koordinate pravnog ustrojstva države, predvideo je u mnogim oblastima punu pravnu ravnopravnost žene i time joj pružio šansu i otvorio mogućnost njene stvarne emancipacije.

¹ Ustav FNRJ, 1946, Glava 5, Prava i dužnosti građana, član 24, *Službeni list FNRJ*, 1 februar 1946, str. 77.

Ženama je Ustavom garantovano i pravo glasa, što u prethodnim ustavima jugoslovenske države nije ostvareno. Mada je još Ustav iz 1921. godine konstatovao da „će Zakon rešiti o ženskom pravu glasa“, to u Kraljevini Jugoslaviji nikada nije zakonom regulisano.² U drugoj glavi prvog posleratnog Ustava (Narodna vlast), član 7, zapisano je da „Sve predstavničke organe državne vlasti biraju građani na osnovu opšteg, jednakog i neposrednog izbornog prava tajnim glasanjem“, a u glavi 5, koja govori o pravima i dužnostima građana, u članu 23 konstatovano je da „Svi građani, bez razlike pola, narodnosti, rase, veroispovesti, stupnja obrazovanja i mesta stanovanja, koji su navršili 18 godina starosti, imaju pravo da biraju i da budu birani u sve organe državne vlasti“.³ To je bio prvi Ustav u Jugoslaviji koji je ženama i muškarcima davao jednaka politička prava.

Ustav je, u stvari, samo potvrdio, odnosno podigao na nivo ustavnog načela prava žena koja su one stekle i za koja su se izborile još tokom NOR-a, aktivnim učestvovanjem u njemu. Ono što je pitanje političkih prava žena u tom trenutku činilo specifičnim jeste to da su još u toku rata žene Jugoslavije birale i bile birane u „organe narodne vlasti“. One su u ogromnom broju učestvovala i u izborima za Ustavotvornu skupštinu. To im je omogućeno izbornim zakonom iz 1945 godine, na osnovu kojeg su birani poslanici za Ustavotvornu skupštinu. Dakle, u ovom slučaju Ustav nije uvodio praksu jednakosti izbornih prava muškaraca i žena, već su ta ustavna načela iznikla iz nje.

Diskriminaciju po osnovu polova u radnom odnosu Ustav je načelno onemogućio članom u kojem je konstatovano da „Za jednak rad žene imaju pravo na jednaku platu kao i muškarci“ i dalje da one „uživaju posebnu zaštitu u radnom odnosu.“⁴

Pravni položaj žene bitno je određivala i normativna regulativa vezana za brak i porodične odnose. Pored Ustavnih odredbi tu problematiku regulisao je i Osnovni zakon o braku iz 1946 godine. Mada je već Ustavom izričito označeno da je građanski brak obavezan i jedino punovažan, zakon o braku dalje razrađuje ta načela i naglašava obaveznost građanskog braka. Zakonodavac je omogućio da građani, ukoliko to žele, „mogu izvršiti venčanje po verskim propisima“, ali tek pošto je brak zaključen pred nadležnim državnim organima.⁵

Žena je zakonski izjednačena sa muškarcem u pogledu prava i obaveza u braku. Upravo u oblasti pravnog uređenja bračnih i porodičnih odnosa učinjene su velike izmene u odnosu na dotadašnju pravnu praksu i zakone koji su važili pre Drugog svetskog rata⁶. Osnovnim zakonom o braku ukinuti su i zamenjeni svi do tada važeći

² Dorđe Stanković, „Žene u ustavima kraljevine Jugoslavije 1918-1945“, u: *Srbija u modernizacijskim procesima 19 i 20 veka*, knjiga 2, Beograd 1998, str. 39.

³ Ustav FNRJ 1946, isto.

⁴ Ustav FNRJ, 1946. član 24.

⁵ Ustav FNRJ, 1946. član 26.

⁶ Udata žena je po Srpskom građanskom zakoniku, koji je ukinut tek 1946 godine, u pogledu svoje poslovne sposobnosti bila izjednačena s maloletnicima, s umobolnim licima, raspikućama i propalicama. Njen pravni položaj bio je takav da je u potpunosti bila potčinjena mužu. U slučaju razvoda muška deca iznad četvrte godine, odnosno devojčice iznad sedme, uvek su pripadala ocu itd. Dr Maja Draškić, Dr Olga Popović - Obradović, „Pravni položaj žene prema Srpskom građanskom zakoniku (1844-1946)“, u: *Srbija u modernizacijskim procesima 19 i 20 veka*, 2, str. 15, 18, 19. O pravnoj diskriminaciji udatih žena po osnovu srpskog Građanskog zakonika videti takođe i Branka Prpa-Jovanović, „Procesi modernizacije i položaj žene u Srbiji tokom 19 i prve polovine 20 veka“, u: *Srbija u modernizacijskim procesima 20 veka*, Beograd 1994, str. 362.

državni propisi o braku. Ustavne i zakonske odredbe suštinski su menjale pravni položaj žene u braku i po prvi put je pred Zakonom oslobodile dominacije muškarca i učinile ravnopravnom sa njim. Prava i dužnosti supružnika regulisana su u prvoj glavi Zakona o braku. Žena je dobila i pravo na izbor prezimena, odnosno omogućeno joj je da, ukoliko to želi, zadrži svoje porodično prezime.

Zakonski su ustanovljena jednaka prava i obaveze muža i žene prema deci. Zakonodavac je predvideo da su supruzi dužni zajedno da se staraju o njihovom izdržavanju i vaspitavanju.⁷ Deca iz poništenih i nevažećih brakova po pravima su izjednačena sa decom koja su rođena u braku.⁸ Nešto kasnije, drugim zakonima, na iste osnove postavljen je i odnos prema vanbračnoj deci.⁹

Zakon je odredio i uslove za razvod braka, uključujući i pravo na sporazumni razvod braka¹⁰. Osnovni zakon o braku je kasnije donetim republičkim normativnim propisima dalje razrađivan. Od tog doba ustanovljeno je pravilo da imovina supružnika koja je stečena pre braka ostaje samo u vlasništvu onog kojem je pripadala pre sklapanja braka. Ovo važi i za imovinu koju je tokom braka jedan od supružnika stekao nasleđstvom ili je dobio kao poklon. Sva ostala imovina stečena u braku smatrana je zajedničkom svojinom, odnosno ustanovljena je kategorija zajednice stečene imovine. U slučaju razvoda, supružnici su srazmerno doprinosu svakog od njih delili zajedničku imovinu. Koliki je njihov doprinos u braku bio određivalo je više faktora, uključujući i „zaradu svakog bračnog druga”, ali pored ostalog vrednovani su i poslovi u domaćinstvu, na održavanju i povećavanju zajedničke imovine i td.¹¹

Uslovi za prestanak braka su po tom Zakonu liberalno postavljeni, jer pored ostalog dopuštaju razvod i u slučaju „ako su usled nesaglasnosti naravi, trajnog nesporazuma, neuklonjivog neprijateljstva ili iz ma kog drugog uzroka bračni odnosi toliko poremećeni da je zajednički život supruža postao nepodnošljiv”.¹²

Odnos nove vlasti prema ženi definisan je još jednim ustavnim načelom, kasnije razrađenim i drugim zakonskim uredbama, da „država naročito štiti interese matere i deteta osnivanjem porodilišta, dečijih domova i obdaništa i pravom matere na plaćeno odsustvo pre i posle porođaja”.¹³ Na osnovu Uredbe o zaštiti zaposlenih trudnih žena i majki dojilja predviđeno je porodiljsko odsustvo u trajanju od 90 dana, a u određenim slučajevima¹⁴ omogućeno je i skraćeno, četvoročasovno radno vreme do navršene treće godine starosti deteta. Zaposlenim majkama koje su dojile, omogućen je prekid

⁷ Osnovni zakon o braku, *Službeni list FNRJ*, 9. april 1946, član 6.

⁸ Osnovni zakon o braku, član 38 i član 52.

⁹ Osnovnim zakonom o odnosima roditelja i dece, donetim 1947. godine, ustanovljen je princip da roditelji imaju iste obaveze i dužnosti prema deci rođenoj u braku, kao i prema vanbračnoj deci. Neda Božinović, *Žensko pitanje u Srbiji u 19 i 20 veku*, Beograd 1996, str. 157.

¹⁰ Svi bračni sporovi, kao i razvodi brakova bili su u nadležnosti okružnih sudova.

¹¹ Osnovni zakon o braku, član 10.

¹² Osnovni zakon o braku, član 56.

¹³ Ustav 1946, član 24.

¹⁴ To je bilo predviđeno, pre svega, za majke koje su bile same, odnosno nisu imale nikog u domaćinstvu koji bi mogao da im pomogne oko deteta.

rada svaka tri časa, zbog dojenja deteta, a to pravo su mogle koristiti do šestog meseca nakon porođaja. Za vreme porodiljskog odsustva predviđena je potpuna novčana nadoknada. Majke, koje su nakon isteka tog odsustva radile skraćeno, četiri sata, imale su pravo na mesečna primanja u visini od 75% dohotka.¹⁵

Pored navedenih zakona, postojali su i drugi propisi i uredbe, koji su dalje regulisali i precizirali pravni položaj žene, kao što su bili Osnovni zakon o starateljstvu, Osnovni zakon o odnosima roditelja i dece, Uredba o plaćenim odsustvima za trudnice, Zakon o socijalnom osiguranju, Zakon o usvojenju i td.¹⁶

Kada se analiziraju prava koje su žene zakonski dobile u tom prvom periodu posleratnog razvitka Jugoslavije i Srbije veoma važno pitanje bilo je i pravo žene da odlučuje o tome da li će i koliko dece imati, dakle sa stanovišta njenog pravnog položaja, da li će joj biti dozvoljen legalan prekid trudnoće. Istovremeno, pitanje slobodnog prekida trudnoće bilo je jedno od najproblematičnijih, a izrazito nepovoljan odnos prema njemu manifestovao se i u tome što se to pravo žene legalizuje tek kasnijih godina. Za delo nedozvoljenog pobačaja bile su predviđene sankcije. Po ranijem, predratnom Zakonu, sve do 1951. godine trudnica je za nedozvoljeni pobačaj mogla biti kažnjena do 5 godina zatvora, a lice koje ga je izvršilo do 10 godina zatvora.¹⁷

Takva pravna regulativa nije u potpunosti sprečavala prekide trudnoće i dovela je do prakse ilegalnih pobačaja. U jednom izveštaju iz 1949. godine konstatovano je da i pored zakonske zabrane „čedomorstvo u velikoj meri postoji”.¹⁸ Van kontrole, ponekad vršeni i od lica koja nisu bila stručna, pa čak i u poodmakloj trudnoći, ilegalni pobačaji često su predstavljali veliku opasnost po život žene. Pojedini slučajevi iz prakse dospevali su i u štampu. Tako je ginekolog Svetislav Živković zbog „vršenja nedozvoljenih porođaja i prisilnih pobačaja” kažnjen sa 10 godina lišavanja slobode sa prinudnim radom, na tri godine gubitka građanskih i političkih prava, kao i na konfiskaciju celokupne imovine. Pored Živkovića, kažnjena je i njegova asistentkinja Marija Černoglozov na 4 godine lišavanja slobode. Po pisanju Politike, Živković je vršio i prisilne porođaje u 7. mesecu trudnoće.¹⁹

Takođe, objavljen je i članak o nadribabici, Vukosavi Milanović, koja je osuđena na 8 godina robije jer je vršeci ilegalno nasilan prekid trudnoće, izazvala smrt svoje pacijentkinje.²⁰

Po krivičnom zakonu iz 1951. godine, namerni pobačaj je krivično delo, osim u slučaju kada trudnoća ugrožava trudnici život. Po novom Zakonu trudnica nije kažnjavana. „Uredba o postupku za vršenje dozvoljenog pobačaja”, doneta 1952. godine

¹⁵ Vera Gudac-Dodić, „Analiza tekstova o ženi u listu Politika 1945-1953”, u: *Srbija u modernizacijskim procesima 19 i 20 veka*, 2, str 398.

¹⁶ Svi ti propisi bili su doneti do 1948. godine.

¹⁷ Neda Božinović, *Žensko pitanje u Srbiji u 19 i 20 veku*, Beograd, 1996, str. 158.

¹⁸ Arhiv Beograda, Konferencija za društvenu aktivnost žena, 1944-1952, AFŽ, nesredeno, kutija 1, Stanje dečije zaštite u Beogradu, 1949.

¹⁹ *Politika*, 10. april 1947.

²⁰ *Politika*, isto.

omogućavala je pobačaj „iz medicinskih, a pod određenim uslovima i iz zdravstveno socijalnih razloga”.²¹

Šezdesetih godina pobačaj je liberalizovan²², da bi Ustav iz 1974. godine konačno zajemčio pravo čoveka da slobodno odlučuje o rađanju svoje dece.²³ Ipak, do današnjih dana i u Srbiji, ali i u drugim zemljama, bilo je u nekoliko navrata pokušaja da se ta prava ospore.

Položaj žene u Srbiji bio je, pored ostalog, uslovljen zakonima i propisima koji su ga pravno definisali. Koliko se zakonska zabrana polne diskriminacije u svim oblastima života odražavala na stvarnost i koliko uticala na svakodnevni život žene, da li je i uolikoj meri dovodila do promena u njenom položaju, jedno je od važnih pitanja u izučavanju istorije žena na području Srbije u tim prvim posleratnim godinama. Kolike su bile mogućnosti da tek stečena prava žena, utemeljena zakonima stvorenim u novom poretku, predvladaju norme i pravila patrijarhalnog morala, snagu običaja, ali i duboko ukorenjenu svest o dominirajućoj ulozi muškaraca i način razmišljanja zasnovan na tradicionalnim pogledima o suštini i društvenoj funkciji žene? Drugim rečima, da li je takav pravni položaj doprineo promenama u načinu njenog života i kako se odražavao na njega?

Nastojanja partijske države da ublaži društvenu nejednakost žene bila su potpomoognuta, a često i predvođena ogromnim naporima i brojnim aktivnostima masovne ženske organizacije, stvorene još tokom rata, Antifašističkog fronta žena. Svoj angažman ta ženska organizacija usmeravala je u pravcu kulturne emancipacije žene, njenog uključivanja u javni, politički i privredni život zemlje. Dokumentacija AFŽ-a, pored toga što svedoči o aktivnostima te organizacije, istovremeno izvorno otkriva položaj žene i upućuje na uslove u kojima su one živele, radile, gajile decu i td.

Jedna od značajnih odrednica života žene u Srbiji odnosila se i na zdravstvenu zaštitu žene, trudnice, majke i deteta. Pomoć i zaštita majke i deteta bilo je jedno od osnovnih područja delovanja organizacije žena i obuhvatalo je brojne aktivnosti. Pri sekcijama „Majka i dete” osnivani su aktivni u skladu sa problematikom koja je bila aktuelna u okviru konkretne osnovne organizacije AFŽ-a. Koliko je puno raznovrsnih aktivna vezanih za tu problematiku postojalo pokazuje i spisak registrovanih aktivna tokom 1948. godine. Pri osnovnim organizacijama AFŽ-a postojali su aktiv za trudnice, za bolesne žene, za porodilje i novorođenčad, za jasle, obdaništa, škole, za dačke kuhinje, za pomoć pionirskoj organizaciji, letovanje dece, za snabdevanje mlekom one dece čije su majke zaposlene, za decu koja, kako je to u dokumentaciji zapisano, besciljno lutaju ulicama, za dečije domove učenika u privredi, aktivni pri dispanzerima, za brigu o deci bez roditelja, za živenje i krpljenje dečijeg rublja, za uključivanje žena na

²¹ Neda Božinović, *Žensko pitanje u Srbiji u 19 i 20 veku*, str 158.

²² Sedamdesetih godina dozvoljen je potpuno slobodan prekid trudnoće do 10 nedelja graviditeta. Neda Božinović, isto.

²³ U Ustavu je zapisano da to pravo može biti ograničeno samo radi zaštite zdravlja. Ustav SFRJ, 1974, član 191.

razne kurseve i seminare. To su bili seminari za negovateljice, kurs prve pomoći, za mlade majke i negu dece, za vaspitanje dece po dečijim igralištima, uključivanje dece u školu, za vakcinacije i niz drugih aktivnosti koje su se prema potrebama javljale. Većinu tih aktiva osnovne organizacije osnivale su samoinicijativno.²⁴ Mada su neki od navedenih aktiva radili, a neki postojali samo na papiru, ipak oni svedoče o delatnostima organizacije žena u oblasti zaštite majke i deteta.

Aktivistkinje AFŽ-a prvenstveno su angažovane na tumačenju svih zakona koji su tretirali oblast pravne zaštite majke i deteta i to tako što su organizovale predavanja iz te oblasti i nastojale da na njima okupe što veći broj žena. Upoznavale su ih sa sadržajem zakonskih uredbi, pravima koja su im ona garantovala. Da bi pomogle ženama i omogućile im da rade nastojale su da se proširi postojeći broj dečijih ustanova, otvaranjem novih jaslica i obdaništa, kao i da se organizuju kursevi na kojima bi se osposobljavale vaspitačice i negovateljice za rad u njima.²⁵ Zalagale su se i za otvaranje što većeg broja dečijih igrališta. U Beogradu ih je 1949. godine bilo 48.²⁶

Posle oslobođenja otvoren je niz ustanova za zdravstvenu zaštitu majke i deteta. Međutim, i pored ulaganih napora i ambicioznih planova, u izveštaju o stanju dečije zaštite u Beogradu za 1949. konstatovano je da to stanje nije zadovoljavajuće.

Jedno od osnovnih problema bila je visoka stopa smrtnosti odojčadi i beba do godinu dana. Mada je stanje bilo povoljnije od predratnog, a stopa smrtnosti odojčadi se stalno smanjivala, ona je još uvek bila veoma visoka.²⁷ Tako je samo u Beogradu od 1. januara do 31. jula 1949. od 4.351 novorođene bebe umrlo 367, odnosno 11,8 %. Kao najčešći uzroci navodeni su zapaljenje pluća, dijarea i bolesti digestivnih organa.²⁸ Na takvo stanje uticali su i drugi činioci. Dovoljno je pomenuti kako je 1950. godine u glavnom gradu Jugoslavije izgledalo ginekološko odeljenje Zemunske bolnice. Mada je kapacitet porodilišta, kako je to u dokumentu zabeleženo, bio 300 porođaja godišnje, u prvih šest meseci te godine u njemu je obavljeno 900 porođaja. Kanalizacija u zgradi nije postojala, a bolnica nije imala dovoljno vode. Taj problem je posebno bio izražen u letnjim danima. Nedostatak vode uzrokovao je česte pojave sepse kod porodilja.²⁹ U tom vremenu, veliki broj porođaja još uvek se obavljao bez stručne pomoći i kod kuće. Po statističkim podacima 1952. godine u Jugoslaviji je od ukupno 499 280 porođaja van zdravstvenih ustanova obavljeno 389 831, od čega preko tristo hiljada bez stručne pomoći.³⁰ Te godine, u celoj zemlji registrovano je ukupno 209

²⁴ A. Beograda, Konferencija za društvenu aktivnost žena, AFŽ, nesredeno, 1944-1952, K. 1, Planovi rada, razni spiskovi, prosalava 8. marta, izveštaji referata, analize.

²⁵ A. Beograda, Konferencija..., K. 1, Plan rada sekcije majka -dete za 1949. godinu.

²⁶ A. Beograda, Konferencija..., K. 1, Stanje dečije zaštite u Beogradu 1949.

²⁷ U godinama od 1935. do 1939. stopa smrtnosti odojčadi iznosila je u proseku 138,8 na hiljadu živorođene dece, 1949. bila je 102,1; 1950. godine - 118,4, a 1953. iznosila je 116,3. U Srbiji je 1953. godine stopa smrtnosti odojčadi na 1000 živorođene dece iznosila 108,4. *Žena u društvu i privredi Jugoslavije*, Statistički bilten 298, Beograd, januar 1964, str.87.

²⁸ A. Beograda, Konferencija..., K. 1, Dečija zaštita 1951.

²⁹ A. Beograda, Konferencija..., K. 1, Zapisnik Izvršnog odbora Gradskog Odbora AFŽ-a od 9. juna 1950.

³⁰ *Žena u društvu i privredi Jugoslavije*, Statistički bilten 298, Beograd, januar 1964, str. 82.

lekara specijalista, ginekologa i 3.086 babica. Na teritoriji Srbije tada je bilo 100 ginekologa i 1.025 babica.³¹

Zdravstvena zaštita u Beogradu sprovodila se delimično i nepotpuno. Mnogi roditelji nisu na vreme tražili lekarsku intervenciju, a i po zdravstvenim ustanovama bilo je puno propusta. Dešavalo se da se u istim prostorijama vršio prijem onih lica koja su bolovala od zaraznih bolesti i neinfektivnih bolesnika itd.³²

Hroničan manjak jaslica i ustanova za čuvanje dece zaposlenih žena i nedostatak adekvatnih prostorija u kojima bi se one organizovale bilo je jedan od motiva za dodatno angažovanje organizacije žena na tom polju.

Jaslice su bile predviđene za negu i čuvanje dece starosti od 6 nedelja pa do treće godine. Uglavnom su ih koristile zaposlene majke, a po jednoj analizi iz 1951. godine najčešće su u njima bila deca radnica i službenica. Profesionalni sastav majki koje su svoju decu u Beogradu davale u ove ustanove pokazuje da je tokom 1951. godine 48% njih imalo srednju ili višu školsku spremu, 22% su bile kvalifikovane radnice i 30% činile su radnice bez bilo kakvih kvalifikacija. Prema istom dokumentu 45% od dece upisane u jaslice bila su deca samohranih majki. To nije bilo neobično, jer su osnovni kriterijumi za prijem u jaslice bili zaposlenost majke i socijalno stanje, a prvenstvo prilikom upisa u njih imala su upravo deca samohranih majki.³³

Tempo kojim su jaslice osnivane pokazuju sledeći podaci: u Beogradu su 1946. godine bile samo dve takve ustanove, a na ostalom području Srbije 4. Sledeće, 1947. godine bilo je 19 jaslica, a od toga u Beogradu – 5. Godine 1948. u Beogradu ih je bilo 8, 1949 – 17 i 1950 – 22, što je bio i najveći broj registrovanih jaslica u posmatranom razdoblju. Posle te godine dolazi do smanjivanja broja ovih objekata, tako da su 1951. godine u Beogradu bile 21 jaslice, a do marta 1952 – 19. Po svom kapacitetu one su tokom 1946. godine bile predviđene za devedesetoro dece, pa do blizu 900 u 1951. godini, mada je u pojedinim mesecima u njima bilo upisano i više dece.³⁴

Problem su bili i troškovi u jaslicama, jer je u proseku po jednom detetu bilo potrebno više od sume³⁵ koja je bila pokrivena doprinosima fonda i cenom koju su roditelji plaćali. Preciznije, 1946. godine roditelji nisu plaćali izdržavanje dece u jaslicama. Od sledeće, 1947. godine, roditelji su delimično participirali u troškovima, ali je taj doprinos bio gotovo simboličan, tako da je država dotirala oko 90% troškova za decu. Od novembra 1951. godine jaslice su prešle na samostalno izdržavanje, što je uslovilo naglo povećanje sume koju su davali roditelji. Tada je broj jaslica počeo da opada, a broj upisane dece se prepolovio. Samo od novembra do aprila 1951. na teritoriji cele Srbije ukinuto je 27 jaslica, koje su do tada primale 887-moro dece. Od navedenog broja, u Beogradu su ukinute tri takve ustanove, sa 120 mesta.

³¹ Isto, str. 77.

³² A. Beograda, Konferencija..., K. 1, Dečija zaštita 1951.

³³ A. Beograda, Konferencija..., K. 1, Sekcija AFŽ-a Gradskog odbora Narodnog fronta, Dečija zaštita 1951.

³⁴ Isto, tabela: Razvoj jasli u Beogradu.

³⁵ U izveštaju o dečijoj zaštiti koji se odnosi na 1951. godinu zapisano je da je bila obezbeđena suma od 3.250 dinara po jednom detetu, ali da ona nije bila dovoljna. A. Beograda, Konferencija..., Dečija zaštita 1951.

Decu koju su ispicali iz jaslica roditelji su najčešće slali rođacima u selo ili su ih kod kuće čuvali stariji brat ili sestra. Zaposleni roditelji su se snalazili i tako što su svoju decu odvodili u komšiluk, a nekad ih i ostavljali same u stanu. Šta se sve dešavalo sa decom koja su povučena iz jaslica svedoči i potresan primer radnice iz „Oktobarske slobode” koja je svoje dvoje dece ostavljala same kod kuće „i to tako što najstarije veže za krevet, a mlade u krevet”.³⁶

U sklopu aktivnosti AFŽ-a treba pomenuti i organizovanje tzv. „Dečije nedelje”. To su bili dani u kojima su masovnije priređivane priredbe i druge manifestacije posvećene deci. „Proslavama dečije nedelje” rukovodili su saveti za zaštitu matere i deteta, i oni su objedinjavali rad svih zainteresovanih organa. U sklopu dečije nedelje organizovana su predavanja, projekcije filmova, pozorišne predstave, sportska takmičenja, izleti dece itd. Predavanja su održavana u školama na teme primerene dečijem uzrastu (o ličnoj higijeni, značaju fiskulture, štetnosti duvana i alkohola itd), ali i u preduzećima i tada se uglavnom razgovaralo o vaspitanju dece.³⁷ Tih dana deljene su i nagrade za majke sa mnogobrojnom decom, u vidu novca, poklona ili diploma, ali i nagrade majkama „za najbolje odnegovanu decu”.³⁸ Organizacija žena poklanjala je dečijim ustanovama igračke, koje su u prvo vreme pravile same žene itd.

U ženskoj organizaciji dominiralo je shvatanje da je sticanje ekonomske nezavisnosti uslov bez koga se ne može u obezbeđivanju ravnopravnosti žene.³⁹ Mada ekonomska nezavisnost nije bila i jedini činilac njene emancipacije, u svakom slučaju bila je jedan od osnovnih. Pravo žene na rad nije proizlazilo samo iz ideologije tek uspostavljene vlasti, već i iz nužde da se što veći broj ljudi angažuje u obnovi i izgradnji zemlje, a kasnije i u ambicioznim zahtevima realizacije petogodišnjeg plana. Otuda nastojanja i države i AFŽ-a da se žene u što većem broju zapošljavaju i uključe u različite privredne delatnosti, pa i u one u kojima su se u predratnoj Jugoslaviji zapošljavali isključivo ili prvenstveno muškarci. Godine 1947. u Jugoslaviji je bilo zaposleno 337.000 žena, a 1955 – 567.000.⁴⁰ Samo u toku 1948. godine u Beogradu se zaposlilo 15.500 žena.⁴¹ Tokom 1952. godine u Srbiji je od ukupno 603.000 zaposlenih bilo 139.000 žena, a na teritoriji Srbije bez Vojvodine i Kosova od ukupno 397.000 zaposlenih 86.000 bile su žene.⁴² Broj zaposlenih žena stalno se povećavao i na području Jugoslavije, ali i u okvirima Srbije. Procenat njihovog učešća u ukupnom broju zaposlenih takođe se konstantno uvećavao.⁴³

³⁶ A. Beograda, Konferencija..., K. 2. Izveštaj o obilasku preduzeća i ustanova po pitanju problema žene-radnice.

³⁷ A. Beograda, Konferencija..., K. 2; Izveštaj o proslavi dečije nedelje 1952 u Zemunu; Izveštaj o radu i toku dečije nedelje od 2. do 9. juna 1952; Izveštaj o radu AFŽ-a 4. reona u toku dečije nedelje od 1. juna do 10. juna 1952 godine.

³⁸ A. Beograda, Konferencija..., K. 2, Savet za narodno zdravlje i socijalnu politiku FNRJ, 5 maj 1952.

³⁹ Neda Božinović, „Žene u modernizacijskim procesima u Jugoslaviji i Srbiji”, u: *Srbija u modernizacijskim procesima 19 i 20 veka*, 2, str 525.

⁴⁰ *Jugoslavija 1945-1985*, Savezni zavod za statistiku, str. 57.

⁴¹ A. Beograda, Konferencija..., K. 1 Izveštaj o radu Gradskog odbora AFŽ-a za 1948. godinu.

⁴² *Privredni i društveni razvoj SR Srbije 1947 – 1952*, Republički zavod za statistiku SR Srbije, Beograd, 1973, str. 74.

O uslovima u kojima su radile žene saznajemo i na osnovu različitih izveštaja AFŽ-a o obilasku većeg broja preduzeća u Beogradu. U nekima od njih, npr. u „Proleteru” i „Šumadiji”, usled nedostatka muške radne snage, žene su obavljale i najteže fizičke poslove. Pored toga, u prodavnicama prehrambene robe dešavalo se da prodavačice same skidaju i istovaruju teške džakove i kante sa namirnicama. Zbog dotrajalih mašina i razboja u preduzećima je bilo i fizičkih povreda radnica.⁴⁴

Pod okolnostima u kojima su se smenjivali period obnove ratom razrušene zemlje, krize i materijalne nemaštine izazvane, pored ostalog, ekonomskom blokadom s Istoka i uzastopnim sušama koje su pogađale poljoprivredu, žene su delile sudbinu ostalih zaposlenih. Ekonomske prilike u zemlji i opšta oskudica dovodile su do toga da zaposlene žene ponekada nisu imale ni najelementarnije uslove za rad. To je karakterisalo i ugostiteljska preduzeća i menze. U dokumentaciji je zabeleženo da su žene zaposlene u restoranu Jadran radile bose. Kuvarice u menzama nisu imale gumene čizme ni kecelje. One su tražile da im se „omoguću nabavka čizama, gumenih kecelja i mantila za rad da ne bi dolazilo do oboljevanja što se često dešavalo”.⁴⁵

Problema su imale i žene koje su bile zaposlene u bolnicama. Zbog nedostatka kadrova, one su ponekada radile prekovremeno u dve smene. Posebne teškoće imale su one žene koje su dolazile iz unutrašnjosti i zapošljavale se u Beogradu. Ta konstatacija prvenstveno se odnosila na njihov smeštaj. Dešavalo se da u jednoj sobi stanuju i 4 do 8 žena, da „spavaju po dve u krevetu, a nemaju gde ni da se umiju, ni da operu veš. I posteljina koja im se daje je stara, pocepana i prljava”.⁴⁶

U drugom izveštaju o obilasku preduzeća i ustanova u Beogradu, pored ostalog, analizirani su uslovi rada žena u Gradskoj bolnici. Od ukupno 223 zaposlenih, 157 bile su žene i to uglavnom starije. Uslovi za rad bili su loši, nehygienijski, posebno na grudnom odeljenju. To je uzrokovalo česte infekcije osoblja. Zbog takvih uslova rada mnoge žene bile su na bolovanju, što je stanje još više otežavalo i dovodilo do prekovremenog rada ostalog osoblja. Veliki broj žena zaposlenih u toj ustanovi bio je bez osnovnog obrazovanja. U navedenom izveštaju to je dovedeno u vezu sa često lošim odnosom koji su imale prema bolesnicima i raznim krađama u bolnici.⁴⁷

Pored navedenih problema koji su se javljali u mnogim preduzećima, gotovo u svima je bila praksa da trudnice ne primaju na posao. Predstavnice AFŽ-a koje su obi-

⁴³ U odnosu na 1945. godinu, kada je od ukupnog broja zaposlenih bilo 29,5% žena, već 1949. godine broj zaposlenih žena uvećao se četiri puta, a broj zaposlenih muškaraca tri puta. N. Božinović, „Žene u modernizacijskim procesima u Jugoslaviji i Srbiji”, u: *Srbija u modernizacijskim procesima 19 i 20 veka*, 2, str. 525. Prosečna stopa rasta zaposlenih žena konstantno je bila viša od prosečne godišnje stope rasta svih zaposlenih u celom posleratnom periodu. Izuzetak od toga bio je period od 1948. godine do 1955, kada je stopa rasta svih zaposlenih bila viša od stope rasta zaposlenih žena. *Jugoslavija 1945-1985*, Savezni zavod za statistiku, str. 57.

⁴⁴ U dokumentaciji je naveden primer preduzeća „Staljingrad”. A. Beograda, Konferencija za društvenu aktivnost žena 1944-1952, AFŽ, nesredeno, K. 1, Rad sa ženama, 8. februar 1949.

⁴⁵ A. Beograda, Konferencija..., K. 1, Rad sa ženama, 8. februar 1949.

⁴⁶ Isto.

⁴⁷ A. Beograda, Konferencija..., K. 2, Izveštaj o obilasku preduzeća i ustanova u Beogradu po pitanju problema žene – radnice.

lazile preduzeća konstatovale su da je u njima ispoštovan princip da su žene za isti rad plaćene jednako kao i muškarci.

Početak pedesetih godina javljali su se i drugi problemi vezani za zapošljavanje žena, ali i nešto drugačiji trend od onog koji je vladao u godinama neposredno posle oslobođenja. U jednom izveštaju AFŽ-a iz 1952. godine zapisano je da se u preduzećima dešava da ukoliko se negde pojavi višak radne snage po pravilu su sa posla otpuštane žene koje su imale decu, pa čak i one koje su u tom trenutku bile u drugom stanju. Takođe, kada se zapošljavaju novi radnici, često se izbegavaju žene, a prednost daje muškarcima, navodno zato što žene rade slabije od muškaraca.⁴⁸

U tom periodu javljala su se i takva shvatanja po kojima žena više ne treba da radi, jer „samo do te mere izgradili socijalizam da žena može da ide natrag u kuću i da vaspitava decu”. Drugim rečima, „muškarac treba da dobije platu koja će moći obezbediti izdržavanje porodice.”⁴⁹ Takva gledišta ženska organizacija nikada nije prihvatila niti odobravala.

U dokumentaciji ženske organizacije mogu se pronaći i tekstovi koji ukazuju na raskorak između proklamovane politike jednakosti polova u svim sferama ekonomskog, političkog i društvenog života, ustavnih i normativnih garancija ravnopravnosti žene i prakse koja je ponekada to onemogućavala. O tome svedoči i izveštaj Izvršnog odbora Gradske sekcije AFŽ-a, iz sredine 1952. godine, gde je jedan poseban deo posvećen problematici nezaposlenih žena. U njemu je takođe konstatovano da u okolnostima smanjivanja radnih mesta u preduzećima masovno otpuštaju žene. To je u radnim organizacijama opravdavano time što žene navodno više izostaju sa posla od muškaraca, slabije od njih rade, činjenicom da imaju niže kvalifikacije. U pomenutom izveštaju navedeno je da je u januaru 1952. godine samo u Beogradu bilo 2000 nezaposlenih žena. Većinu žena koje nisu mogle da nađu posao, čak 95% od navedenog broja, činile su žene koje su sa sela došle u Beograd. One, uglavnom, nisu imale profesionalne kvalifikacije, a mnoge od njih bile su nepismene. Njihova starosna struktura pokazuje da je većina imala od 28 do 35 godina. Pri tome, 20 procenata od ovih nezaposlenih žena bile su samohrane majke. Mnoge od njih nisu znale ni koja prava imaju po zakonu. U ovom dokumentu zabeleženo je i to da su u nekim preduzećima „personalke”⁵⁰ nagovarale žene da same daju otkaz, jer ukoliko ih otpuste onda navodno neće moći da se kasnije negde zaposle. Takve i slične teškoće na koje su nailazile, doprinosile su da njihova jedina masovna organizacija „vodi upornu borbu za radna mesta za žene”⁵¹

Početak 1952. godine jedno od preduzeća u kojem je bilo otpuštanja zaposlenih, posebno radnica, bilo je preduzeće NA-MA. Uprava te radne organizacije je nastojala

⁴⁸ A. Beograda, Konferencija..., K. 2, Datum na dokumentu: 1952.

⁴⁹ A. Beograda, Konferencija..., K. 2, Stenografske beleške konferencije AFŽ-a Beograda, održane 26. juna 1952. u Beogradu.

⁵⁰ Termin „personalke” verovatno se odnosio na osoblje zaposleno u kadrovskoj službi.

⁵¹ A. Beograda, Konferencija..., K. 2, Zapisnik sa sastanka Izvršnog odbora Gradske sekcije AFŽ-a, održanog 27. avgusta 1952. godine.

da problem viška radne snage reši tako što je otpuštala žene čija su muževi bili zaposleni. Dakle, problem viška radne snage rešen je time što su one vraćene u domaćinstvo. Tu pojavu pratile su i razne „čaršijske priče”. Tako su jednu od aktiviskinja AFŽ-a pitali „da li će doći neki zakon da se udate žene vrate domaćinstvu”.⁵² U mnogim preduzećima bilo je primetno nastojanje da se ona oslobode nestručne i nekvalifikovane radne snage. Upravo u toj kategoriji zaposlenih bilo je puno žena. Osim toga, nisu bila usamljena ni retka shvatanja da je „žena slabiji radnik i da ne daje onoliko, koliko muškarac”. Na sastanku gradske sekcije AFŽ-a moglo se čuti i to da „je istina da je efekat rada žene-radnice slabiji nego muškarca, zato što ona već umorna dolazi na posao, jer ima puno poslova da obavi za domaćinstvo i decu, pre nego stigne u preduzeće”.⁵³

O položaju žena pri zapošljavanju govorila je i Vida Tomšić u referatu podnetom na četvrtom kongresu AFŽ-a Jugoslavije, 1953. godine. Ukazivala je da su pojedini radni kolektivi „izbacivali žene sa posla kao manje rentabilnu snagu”. U preduzećima nije bila retkost da su one na različite načine sprečavane da koriste prava koja su im garantovana Zakonom. Govorila je i o problemu nedovoljnog profesionalnog obrazovanja žena, tako da je u preduzećima uobičajena i tipična dominacija nekvalifikovane ženske radne snage u odnosu na mali broj žena sa bilo kakvom profesionalnom kvalifikacijom.⁵⁴

Nedovoljna stručna i profesionalna osposobljenost žena, od kojih su mnoge bile i nepismene, podsticala je AFŽ na različite aktivnosti koje su doprinosile da se takvo stanje promeni. Pored napora koje je ženska organizacija ulagala na agitaciji za njihovo opismenjavanje, ona je bila angažovana i na pokretanju različitih kurseva za kvalifikovanje radnica i profesionalno usavršavanje žena.

Većinu nepismenih činile su žene. Masovno organizovani kursevi za opismenjavanje najviše su obuhvatali upravo taj deo populacije.⁵⁵ AFŽ je propagirao alfabetske tečajeve i podsticao žene da se u što većem broju uključe u njih. U okviru ženske organizacije, odnosno pri gradskim i reonskim odborima AFŽ-a, organizovani su i aktivni za opismenjavanje. Takvi aktivni delovali su u okvirima kulturno-propagandnih sekcija AFŽ-a.

Na osnovu podataka koji su objavljeni u dnevnim listovima do početka 1948. godine u Srbiji je naučilo da čita i piše 270.000 žena. Do kraja 1949. godine u Jugoslaviji je opismenjeno 1.200.000 žena.⁵⁶ Prema podacima statističkog biltena, 1931.

⁵² A. Beograda, Konferencija..., K. 2, Zapisnik sa sastanka Plenuma gradske sekcije AFŽ-a, održanog 19. marta 1952. godine.

⁵³ Isto.

⁵⁴ *Politika*, 27. septembar 1953.

⁵⁵ Od 1946. do 1950. godine organizovano je ukupno 121.690 tečajeva za opismenjavanje, sa 2.829.269 polaznika, žena i muškaraca. Od 1948. do 1950. godine preko 70% polaznika bile su žene sa sela. Međutim, zabeleženo je i to da, dok je smanjivan broj starijih žena koje su bile nepismene, istovremeno je povećan broj ženske dece koja nisu opismnjena. To je argumentovano nedostatkom škola i učitelja u planinskim krajevima, ali i negativnim odnosom roditelja prema školovanju ženske dece. Neda Božinović, „Žene u modernizacijskim procesima u Jugoslaviji i Srbiji”, navedeno delo, str 519.

⁵⁶ Videti: Vera Gudac - Dodić, „Analiza tekstova o ženi u listu *Politika* 1945-1953”, navedeno delo str. 402.

godine u Jugoslaviji je od ukupne ženske populacije starije od 10 godina 56,4% bilo nepismeno. Taj procenat je 1948. godine smanjen na 34,4%, a 1953. iznosio je 35,8%. U Srbiji je 1931. godine procenat nepismenih žena bio 62,8%, 1948. godine smanjen je na 37,6%, a 1953. iznosio je 40,5%.⁵⁷

U okviru kulturnog i ideološko-propagandnog rada organizacije AFŽ-a pokretane su i druge akcije i organizovane različite forme rada sa ženama. Ovde bi samo napomenula da je ženska organizacija, pored ostalog, bila angažovana i tokom kampanje skidanja zara i feredže.

Jedan od načina rada sa ženama bila su i posela. U dokumentaciji se za takav način okupljanja žena konstatuje da je bio najuspešniji.⁵⁸ Tokom 1948. godine, posela su samo u Beogradu okupila 23.743 žene. Održavana su skoro u svim osnovnim organizacijama AFŽ-a, jednom ili dva puta mesečno. Na poselima se diskutovalo o literaturi, pojedinim problemima iz oblasti pedagogije, higijene. Čitani su delovi iz odabranih književnih dela, različiti članci itd.⁵⁹ Na poselima su inicirani i razgovori sa temama koje su nekad imale prvenstveno ideološki sadržaj (npr. „Uloga majke u vaspitanju deteta u duhu socijalizma”, ili „Uloga Narodnog fronta u izgradnji socijalizma” itd). Organizovane su i čitalačke grupe, pre svega da bi upoznavali žene sa aktuelnim političkim događajima. Delatnost tih grupa svodila se na čitanje dnevne štampe, članaka iz ženskih listova i književnih novina, a posle toga se razgovaralo o tim sadržajima. Samo u toku 1949. godine u Beogradu je održano oko 1.817 čitalačkih grupa, koje su okupile blizu 30.000 žena. Ženska organizacija je inicirala i druge forme okupljanja žena, kao što su bile političke konferencije sa isključivo ideološko-političkom tematikom⁶⁰, razna predavanja i td. Mnoga predavanja organizovana za žene takođe su imala naglašeni ideološki karakter. Čak i iz oblasti koje su se odnosile na vaspitavanje dece, ona su ponekad bila veoma ideologizirana („Socijalističko vaspitanje” itd).

Odnos ženske organizacije prema religiji i crkvi nije odstupao od stanovišta državnog i partijskog vrha i od odnosa vladajuće politike prema njoj. Vernici su tretirani kao „zatucani fanatici”, žene koje su verovala u Boga kao zaostale, a svaki, pa i pojedinačni pokušaj popularisanja religije, nailazio je na neodobravanje. „Ko želi da dolazi u crkvu i veruje u pričanja popova niko mu ne zabranjuje. Crkva je odvojena od države, a svakome je ostavljeno na volju da odlazi u crkvu ili ne. Ali mi dobro znamo šta znači mistika i sujeverje i kuda to vodi i zbog toga ćemo se boriti za svako naše dete

⁵⁷ *Žena u društvu i privredi Jugoslavije*, Statistički bilten, 298, Beograd, januar 1964, str. 12. Polupismena lica koja su znala samo da čitaju, po popisu iz 1953. uključena su u nepismeno stanovništvo, dok su u popisu iz 1948. godine ona ubrajana u pismeno stanovništvo.

⁵⁸ Konstatacija se odnosi na 1948. godinu. A. Beograda, Konferencija za društvenu aktivnost žena, 1944-1952, AFŽ, nesredeno, K. 1, Planovi rada, razni spiskovi, proslava 8 marta, izveštaji referata, analize.

⁵⁹ Isto.

⁶⁰ Teme tih konferencija bile su: „Govor druga Tita sa Trećeg kongresa Narodnog fronta”, „Govor druga Moše Pijade o 30-godišnjici KPJ”, „O socijalističkoj rekonstrukciji sela” i druge. Samo tokom 1949. godine održano je 1.385 političkih konferencija sa 89.389 prisutnih žena. A. Beograda, Konferencija..., K. 1 Izveštaj o radu Gradskog odbora AFŽ-a u Beogradu, za 1949. godinu.

da ne bi podleglo tom mraku”.⁶¹ Aktivistkinje AFŽ-a posebno su bile negativno orjentisane prema onim sveštenicima za koje su smatrale da šire religiju među decom i omladinom.

U jednom dokumentu AFŽ-a konstatovano je da „pravoslavni popovi vrbuju decu nudeći im razne slatkiše, a katolički popovi takođe pribegavaju raznim merama”.⁶² U dokumentaciji ove organizacije uglavnom su navedeni primeri aktivnosti nekih sveštenika, kao npr. popova sa Čukarice koji su posle crkvenog obreda vodili decu u salu gde su im prikazivali film o Hristovim mukama⁶³, ili primer iz Rakovice gde je navodno izvesni pop kupovao deci opremu za fudbalski tim, organizovao utakmice, bioskopske i pozorišne predstave namenjene deci i to posle Službe božije, organizovao proslavu Svetog Save u crkvi i deljenje poklona deci i td.⁶⁴ Takve aktivnosti ženska organizacija kvalifikovala je kao neprijateljske i smatrala da ih treba onemogućavati. Bilo kakva vezanost dece i njihovih majki za crkvu i religiju bila je, najblaže rečeno, nepoželjna. Ženska organizacija je u skladu sa tim nastojala da sprečava odlazak dece u crkvu za verske praznike, vrbicu i slično, i to je formulisala kao jedan od svojih zadataka.⁶⁵ U njoj je dominiralo gledište da one žene koje posećuju crkve treba otrgnuti od njenog uticaja, a posebno da se takav uticaj spreči u vaspitavanju dece.⁶⁶ Na konferenciji AFŽ-a Beograda, sredinom 1952. godine, razgovaralo se i o tome da popovi svoj uticaj posebno šire među zaostalim ženama i da nastoje da „žene vrate u stari položaj, da je drže i dalje u neznanju, sujeverju i predrasudama. Oni znaju da preko majki mogu najlakše da utiču na njihovu decu.”⁶⁷

Pored elementarnih informacija i pokazatelja o pravnom položaju žene u Jugoslaviji i Srbiji, u tekstu je ukazano tek na neke karakteristike i osobenosti njenog položaja i to uglavnom onako kako ga je prikazivala sačuvana dokumentacija ženske organizacije. Veliki pomak ka ravnopravnosti žene nakon Drugog svetskog rata učinjen je prvenstveno na nivou zakonodavno-pravne regulative njenog statusa, ali uočavao se i u nekim drugim oblastima života. Ono što je ovde izloženo, samo je mali deo u mnoštvu činilaca koji se odnose i na druge segmente i sfere života žene u Srbiji, a koji su oblikovali njen položaj i uticali na njega.

Jedno od centralnih istraživačkih oblasti istorije žena je i u domenu promena tradicionalne porodice i odnosa koji se u njoj uspostavljaju. Protivurečnost pravne zabrane diskriminacije polova i mukotrpnog oslobađanja zavisnosti žene i dominacije muškaraca upravo na ovoj ravni dolazi do punog izražaja. Niz je konkretnih pitanja

⁶¹ A. Beograda, Konferencija..., K. 2. Dokument je bez datuma i bez godine.

⁶² Isto.

⁶³ Isto.

⁶⁴ A. Beograda, Konferencija..., K. 2, Izveštaj o radu sekcije AFŽ-a naselja Rakovica za treću redovnu konferenciju, održanu 23. maja 1952. godine.

⁶⁵ A. Beograda, Konferencija..., K. 2, Zapisnik sa izborne konferencije AFŽ-a Prvog reona, 20. maja 1952. godine.

⁶⁶ A. Beograda, Konferencija... K. 2, Stenografske beleške konferencije AFŽ-a Beograda, održane na dan 26 juna 1952 u Beogradu.

⁶⁷ Isto.

koja se ovde otvaraju, kao, npr. odnosi žene s ocem, mužem i decom, zatim pitanje položaja zaposlene žene u kući i porodici, odnosno s druge strane položaja domaćice u njoj. Raspodela poslova u kući i porodici, vreme koje ona izdvaja na obaveze u domaćinstvu i mogućnost profesionalnog angažovanja u postojećim okolnostima, takođe je jedan od nezaobilaznih indikatora i pokazatelja emancipacije žene u Srbiji. Ovi, ali i mnogi drugi aspekti života žene u Srbiji u posleratnom razdoblju, zapostavljeni su i nedovoljno izučeni deo društvene istorije.

Summary

After the liberation, the great step towards the decrease of social inequality of women was made in Yugoslavia and Serbia especially regarding their legal status. Women and men became legally equal. The Constitutional principles on equal rights of women were elaborated and latter supplemented with newly adopted laws. The changes in the traditional role of women could be noticed in some other fields of social life as well. In this first postwar period women got employed more than ever before and job profiles became significantly diverse. Although the work conditions were something hard owing to the difficult economic situation in the country and although some employers disregarded the regulations against gender discrimination, a significant progress was made regarding the right of women to work and to gain economic independence. The efforts of the party-state to make the position of women easier found their expression in the improvement of the health and social welfare of women, mothers and children, in a literacy courses which involved significant number of illiterate women. A mass women's organization - AFŽ arranged a number of activities aimed at involving woman in public, political and economic life of the country.